

Alan Fletcher: vormhervormer

01

Onwillige uitgevers noemden zijn toverboek *The Art Of Looking Sideways* 'een reusachtig onopgemaakt bed'. Een compliment, vindt ontwerper Alan Fletcher (73). De mede-oprichter van Pentagram, nu freelancer, heeft nog volop opdrachten. 'Plotseling kan in principe iedereen een designer zijn. Maar je krijgt er niet per se betere of slechtere ontwerpers door.'

Hij mag dan als van de oprichters van Pentagram het wereldberoemde ontwerpcollectief hebben verlaten, het lampje boven het hoofd van vormgever Alan Fletcher (73) brandt even fel als tevoren. En de hele wereld is nog immer zijn werkterrein. Toch komt het gros van Fletcher's ideeën tot stand in diens studio in de chique, doch gemoedelijke wijk Kensington, op de grens van Notting Hill. Ingeklemd tussen Portobello Road en Hyde Park, is in een soort betegeld hofje een oase van rust gecreëerd om de inspiratie van de meester te laten gedijen. Zijn huis ligt enkele meters verderop. Het een verdieping tellende vertrek is licht, ruim en ordelijk, met werk van de ontwerper aan de muur, objecten in diverse open vitrines en schetsen met beleid aan de wand geprikt en op tafel geschikt.

'Dat laat ik voor me opruimen, hoor', deelt Fletcher -kalende, gegroefde kop en beweeglijke handen- direct na de kennismaking mede. 'Ik ben wanordelijk van nature.' De borstelige wenkbrauwen vormen met de markante wallen een soort frame rond zijn alerte blauwe kijkers.

De carrière van de Engelse ontwerper kent een ontstuimig verloop, al lijkt deze bedachtzaam uitgestippeld. Fletcher begon zijn loopbaan in New York, na zijn studie aan de Central School of Arts & Crafts ('50/51) en de Royal College of Art in Londen ('53-56), en aan de Yale University School of Architecture and Design in New Haven (1956). Dat hij een ontwerper zou worden, werd van huis uit niet echt gestimuleerd.

'Ik groeide op in een huis zonder boeken', zegt hij. 'Mijn moeder had geen flauw idee, toen ze tien jaar geleden op 92-jarige leeftijd overleed, wat ik nou eigenlijk doe. Toen ik in Amerika studeerde, stuurde ze me krantenknipsels: "Designer wanted for air conditioning equipment". Ik blonk niet bijzonder uit in tekenen, maar vond het zo leuk om te doen, dat ik na de middelbare school besloot toch naar de kunstacademie te gaan. Dat kon uiteindelijk wel op de goedkeuring van mijn moeder rekenen. Als ik maar een diploma kon halen, dan zou ik eventueel altijd nog tekenleraar kunnen worden. Maar lesgeven voor een klas is niet mijn ding, ik breng liever dingen over van persoon tot persoon.'

De doorbraak kwam toen Fletcher na zijn studie in New York voor Fortune Magazine mocht gaan ontwerpen, een droombaan voor alle jonge designers in die tijd. Fletcher: 'In die tijd ambieerde men twee goede jobs: advertenties maken voor The Container Corporation of de cover doen voor Fortune Magazine. Dat eerste is me nooit gelukt, hoewel ik daar wel na mijn afstuderen van Yale een vakantiebaan kreeg. Maar op een gegeven moment liet ik de artdirector van het laatste blad, Leo Leoni, mijn portfolio zien. Het was miraculsgewijs de dag dat de Sputnik gelanceerd werd. Een dramatische dag in de geschiedenis van de Verenigde Staten. Diezelfde vrijdagochtend werd het nieuws aangekondigd. Leoni vertelde me dat hij door deze actie van de Russen gedwongen was de cover van de komende Fortune Magazine te wijzigen. Hij gaf me de opdracht om de komende maandag, klokslag negen uur, met het ontwerp voor een nieuwe cover te komen. Een geweldige kans, die ik uiteraard met beide handen aangreep.'

Fletcher herinnert zich naar aanleiding hiervan nog een ander recent geval van synchroniciteit. 'Over dramatische gebeurtenissen gesproken. Bijna drie jaar geleden checkte ik in in een hotel in New York, op een maandag of een dinsdag in september, om mijn boek *The Art Of Looking Sideways* te promoten. Het eerste interview zou in Boston plaatsvinden. Ik kocht een ticket: mijn vliegtuig zou dinsdagochtend vertrekken. Toen kreeg ik maandagavond een telefoontje, dat ik niet naar het vliegveld hoefde te gaan omdat het interview was afgezegd. De volgende ochtend crashte een vliegtuig vanuit Boston op de Twin Towers! Mijn vliegtuig zou dit vliegtuig gepasseerd hebben! Alles kwam tot stilstand. Ik stond me te scheren. Met één oog keek ik het ochtendnieuws op televisie. Mijn eerste gedachte was dat *The Towering Inferno*, of *Earthquake* met Charlton Heston op tv was. Even later zat ik met het kantoor van Pentagram te bellen om een afspraak te bevestigen voor een lunch met enkele ontwerpers. Ik wandelde later die ochtend toch richting Union Square voor de lunch. Zwarte rook in de verte.

02

03

01 London Transport Poster
02 Fletcher in zijn atelier
03 'Mind over matter'

Lees verder op pagina 70

'Kunstenaar vind ik een verschrikkelijk woord. Zo pretentieus'

DOWN WITH DOGMA

04

Geen mens op 5th Avenue. Ik moest toch even de kans aangrijpen en sloot mijn ogen voor een moment, terwijl ik de straat zonder gevaar voor eigen leven overstak. Kwart over 2, op een dinsdagmiddag, dat zou ik niemand aanraden. Het sfeertje was heel, heel vreemd, een grote saamhorigheid tussen iedereen. Het restaurant liet ons niet eens voor de lunch betalen, herinner ik me. Later wandelde ik helemaal tot aan 75th street voor een kopje thee. Een vreemde dag. En die connectie met mijn eerste opdracht heb ik eigenlijk nog nooit eerder gemaakt.'

Onopgemaakt bed

Het voorval zou iets voor The Art Of Looking Sideways kunnen zijn, het vuistdikke toverboek vol associaties, invallen en gedenkwaardige uitspraken en ontwerpen. De uit 72 hoofdstukken bestaande kolos bevat meer dan duizend uitspraken van schrijvers, filosofen, kunstenaars en andere personen die memorabele of wijze opmerkingen hebben geplaatst. De curieuze anekdotes en verhalen, herinneringen, krantenknipsels en schetsen zijn met veel liefdevolle aandacht bijeengegaaard en vormgegeven door Fletcher zelf.

'Veel ontwerpers maken foto's, ik lees veel en onthoud dat of schrijf eigen invallen op. Ik heb mijn hele leven al uitspraken verzameld. Af en toe zie je iets interessants, een gebeurtenis op straat, quotes in boeken, waar dan ook. En twee dagen later ben je het alweer vergeten. Ik heb opzettelijk geprobeerd om die dingen te onthouden door het op te schrijven. Laatst herinnerde ik me dat men een vogel vernoemde naar de schrijver Edward Lear, een excentriek persoon en illustrator/aquarellist eind 19de eeuw die onder meer schilderijen en grappige limericks maakte. Hij reisde rond in Europa en het Midden-Oosten. Hij tekende eens een Zuid-Afrikaanse vogel, een Patagonische makau of zoiets. Een van de laatste, want het is een uitgestorven vogelsoort. En die is naar hem vernoemd. Toevallig las ik laatst over de Edward Lear-makau. En er is een hors d'oeuvre, genaamd naar de schrijver Arnold Bennett.' Hij roept naar beneden: 'Paula, wat is ook alweer de naam van dat gerecht dat naar Arnold Bennett is genoemd? Eggs Bennedict. En die associatie krijg ik dan weer en zo gaat dat dan. Sommige dingen hebben toevallige overeenkomsten, andere zijn juist weer compleet tegenovergesteld aan elkaar. Dat is amusant.'

Hij glimlacht verontschuldigend. 'The Art of Looking Sideways heeft een hoofdstuk over namen, dat ontstond uit deze vreemdsoortige nieuwsgierigheid.' Het boek omspannt werk van zo'n 35, 40 jaar. Fletcher begon alle krabbels, duizenden stukjes papier, te archiveren, quote na quote, schets na schets, in dozen en kasten.

Ongeveer vijf jaar geleden begon het boek vorm te krijgen. Tussen al zijn projecten door werkte Fletcher aan het ontwerp ervan. 'Dat begon al voordat ik in het bezit was van een Mac. Ik aanvaardde altijd dankbaar de hulp van mijn secretaresse om correcties te bewerkstelligen. Toen kwam goddank de Mac op de markt. Al kan ik daar nog steeds niet fatsoenlijk mee omgaan. Ik zit meestal naast iemand die me helpt om er iets bruikbaar uit te krijgen. Maar het groeide langzaam. Ik maakte het boek puur voor mezelf. Toch probeerde ik een uitgever te vinden. Ik zocht contact met Penguin en Fabre&Fabre, Abrahams in de VS, en Knoff. Zonder resultaat, overigens. Een van hun argumenten: 'Het lijkt op een reusachtig onopgemaakt bed.' Toen ik erover nadacht, vond ik eigenlijk dat ik dat als een compliment kon beschouwen.' Hij lacht. 'Maar het kwam in 2001 gelukkig toch nog goed, dankzij Phaidon Press.'

Elke donderdag werkt Fletcher bij Phaidon. Welke ontwerper geschikt is voor welk boekproject adviseert hij de uitgeverij, die zijn boek Beware Wet Paint al in 1996 uitbracht. Het boek over 35 jaar Fletcher, dat talloze designoplossingen van hem bevat, met commentaar hoe elk grafisch ontwerp is geconcipieerd, ontwikkeld en uitgevoerd, is zojuist in een herdruk verschenen. Ook verschijnt in oktober een doos met 100 prentbriefkaarten van zijn ontwerpen. Daarnaast verscheen in juli een boek over Pentagram, het ontwerp bureau waarvan Fletcher mede-oprichter is. Pentagram Design bevat 19 essays van bekende

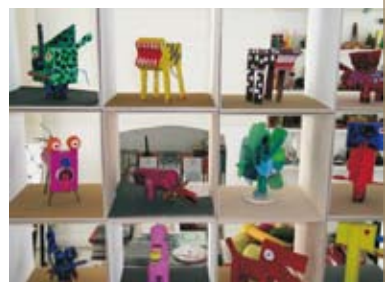
05

06

07

08

04 'Down With Dogma' (1993 Design Renaissance Congress in Glasgow).

05 Fletcher in zijn atelier

06 'Every Work of art is a child of its time'

07 Fletcher's atelier

08 Fletcher's atelier

- 09 Daimler Benz 100th anniversary
- 10 Fletcher's atelier
- 11 Fletcher's atelier
- 12 'A Homage To Max Ponty' (Guitanes)
- 13 'Designers Saturday Londen'
- 14 Fletcher in zijn atelier
- 15 Alfabetdozen

10

11

12

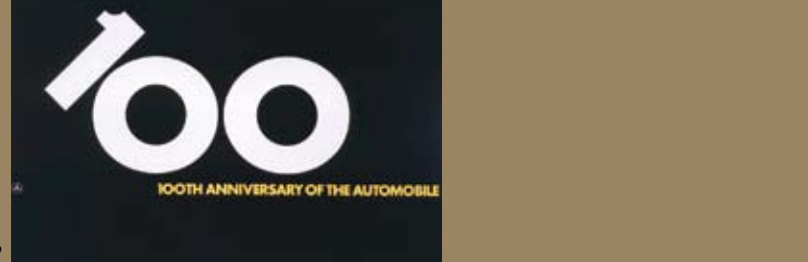
13

14

15

auteurs, waaronder Alain de Botton, over de ontwerpen van de verschillende partners van het designbureau.

Crisis

De wortels van Pentagram liggen in het ontwerpcollectief Fletcher Forbes Gill, een partnerschap dat Fletcher na omzervingen in New York - waar hij onder meer werkte voor Fortune Magazine - Caracas en Milaan, in 1959 aanging met twee vrienden in Londen, zijn schoolmaatje Colin Forbes en de Amerikaanse ontwerper Bob Gill. Met hen werkte hij voor klanten als Pirelli, Penguin Books, BP en Olivetti. Groei van het bureau bewerkstelligde in 1972 een andere bedrijfsopzet, en een andere benaming. De naam Pentagram is uitgevonden door Fletcher, tijdens het doorbladeren van een boek over occultisme en hekserij. 'We waren al een jaar over een nieuwe naam aan het bakkeleien', vertelt hij. 'Ons bureau was gevestigd aan het Grand Union Canal. Oorspronkelijk wilden we de naam veranderen in Grand Union, totdat we erachter kwamen dat er eenzelfde supermarktketen bestond. Op een gegeven moment moesten we echt over de brug komen met een naam voor ons collectief, dat in die tijd vijf partners telde, gezien het contract dat we zouden tekenen. En toen stuitte ik op dat boek. Niet dat dat nou mijn directe belangstelling had, maar ik kwam toevallig het symbool pentagram tegen, de vijfpuntige ster, en vond dat wel een passende naam. Niet iedereen was er onverdeeld gelukkig mee. Het was een compromis.'

Het boek Beware Wet Paint bevat de sarrige opmerking dat iemand vond dat het beter Pentacost had kunnen heten, omdat het collectief gewoon was een vijf keer hoger dan gemiddeld budget te vragen. Het bureau had opdrachtgevers als Daimler Benz, The Victoria & Albert Museum, Arthur Andersen & Co, Reuters, Lloyds's of Londen en ABB, en breidde uit met kantoren in onder meer New York ('78), San Francisco ('86) en Austin ('94).

Fletcher bleef twintig jaar trouw aan Pentagram. 'Ik had er sommige verschrikkelijk goede projecten, maar heb ook crises meegemaakt. In 1973 sloeg de oliecrisis toe. Mensen waren gedwongen drie dagen per week te gaan werken. Een dramatische tijd. De Golfcrisis volgde tien jaar later, alle banen stonden op de tocht. Ik werd gedwongen om den brode werk te aanvaarden dat ik normaliter niet gedaan zou hebben, bijvoorbeeld. En sommige grote klussen gingen niet door. Zo werd ik gevraagd voor het vormgeven van een grote Oostenrijks-Hongaarse tentoonstelling, die in 1995 zou plaatsvinden. We wonden de pitch, maar wat ze me niet vertelden was dat er nog een referendum over gehouden zou worden in Oostenrijk. En ja hoor, het hele gebeuren werd afgeblazen door de negatieve uitslag van het referendum. Uiteindelijk heb ik in 1992 besloten voor mezelf te beginnen. Als freelancer heb je niet de verant-

woordelijkheid voor anderen. En ik wilde mezelf ook niet in de positie manoeuvreren dat andere ontwerpers bij Pentagram mij zouden onderhouden. Bovendien had ik genoeg van verplichte grote klussen. Ik wilde gewoon doen wat ik leuk vond, ook als dat het accepteren van kleinere opdrachten zou betekenen.' Niet dat die opdrachten direct binnenstroomden. De eerste drie maanden na zijn vertrek bij Pentagram ging de telefoon niet een keer. Fletcher begon al aan zichzelf te twijfelen. Daarna volgden, om te beginnen mondjesmaat, opdrachten. Een van die klussen was het ontwerp voor The Art Book. Het archief van Phaidon moest van A tot Z gebundeld worden, een referentie naar kunst hebben en toegankelijk zijn. Fletcher creëerde onverwachte dwarsverbanden op de spreads, en maakte er een passant een soort vormgevingsbijbel van. Het werd een succes, het boek is vertaald in zo'n 30 talen. Inmiddels is zijn klantenpakket aanzienlijk uitgebreid, met bedrijven als Dentsu, London Transport, Shell, Toyota en Domus Magazine, en geeft Fletcher workshops en lezingen in het buitenland. Een recente opdracht waarvoor hij gevraagd is, is afkomstig van een Zwitsers farmaceutisch bedrijf, dat een geheel nieuwe campus in Basel aan het bouwen is. Fletcher: 'Ze breken nu de gebouwen van het oude industriële bedrijfsterrein af. Een groep van zes mensen mag elk een gebouw opnieuw vormgeven en inrichten, zoals Frank O. Gehry, de landschapsarchitect Peter Walker, die de competitie van Ground Zero won en Richard Serra. Zelf ben ik verantwoordelijk voor al het grafisch werk. Dat houdt onder meer in de bewegwijzering van de 26 straten, en de muurschilderingen. Een droomproject, mag ik wel zeggen.'

Ironie

Bij de vraag met welke hedendaagse kunstenaars hij zich verwant voelt springen zijn reusachtige wenkbrauwen welhaast tien centimeter de hoogte in. 'Kunstenaar vind ik een verschrikkelijk woord, zo pretentius. Zeg liever: ik ben een beeldhouwer, een schilder of een houtbewerker. Dan begrijp ik wat je aan het doen bent. Iets ontwerpen houdt een activiteit in. Hoe ik mezelf zou beschrijven, als ik het woord designer zou vermijden? Ik ben een "funlover". Veel van mijn ontwerpen hebben persoonlijke ironische verwijzingen en grapjes, die ik in mijn schetsen verwerk voor mijn eigen plezier. Ik houd ervan om te spelen, om soms speels hier en daar een standpuntje over te brengen. Ik voel me niet speciaal verwant aan of geïnteresseerd in hedendaagse kunstenaars of designers. Ik bewonder wel het werk van Saul Steinberg. Hij was intelligent, geestig, vakkundig en "maakte" dingen. Niet van die geeuwerwekkende installaties. Ik vind dat een kunstenaar zijn eigen problemen oplost, en een ontwerper de problemen van iemand anders. Ik doe het liefst een combinatie van de twee. En het interessantste vraagstuk om op te lossen is dat waarvoor je de oplossing krijgt aangereikt.'

Hij wijst op drie ingelijste posters aan de wand van de bovenste verdieping van zijn kantoor. 'Down With Dogma' is de titel van een daarvan, een opdracht uit 1993 voor het Design Renaissance Congress in Glasgow. Fletcher: 'Ik worstelde een beetje met wat voor concept ik daarvoor moest verzinnen. Je kunt je voorstellen: op zo'n conferentie lopen alleen maar mensen rond met een uitgesproken mening over design. Ik wandelde peinzend op straat. Er was een verhuizing aan de gang. Een kartonnen doos met een label "This Way Up", stond op zijn kop. De oplossing op een presenteerblaadje. Het leek perfect: ik hoefde het alleen maar op te blazen.'

Een andere poster, getiteld "A Homage To Max Ponty" voor Guitanes-sigaretten, is een verwijzing naar het mannetje van de Guitanes, en suggereert een driedimensionaal beeld door de uitwerking. Fletcher: 'Het thema luidde: interpreteer de bohémien, ooit getekend door Max Ponty, voor een tentoonstellingsposterpitch. De tekening sec gezien vind ik niet echt een prachtig getekend beeld, dus besloot ik gebruik te maken van de schaduw van het Guitanes-mannetje. Ik zette het silhouet op zijn kop en creëerde het onderste gedeelte van zijn gestalte en met behulp van computermanipulatie zijn schaduw voluit. Het was overigens de eerste klus die ik op een Mac klaarde.'

16

17

18

- 16 Fletcher in zijn atelier
- 17 Uitnodigingen Mario Bellini
- 18 Uitnodigingen John Elliot Cellars

Lees verder op pagina 74

‘Er zou een designbewaker van BP of van Shell moeten opstaan’

19

‘Designers Saturday Londen’ is de titel van een ontwerp voor deze zaterdag waarop alle snobby meubelwinkels in Londen, zoals Eames, hun showrooms openen voor ontwerpers onder elkaar, met een muziekje, een drankje en een hapje. Fletcher: ‘Men vroeg mij om de affiche te ontwerpen. Ik kreeg volledig de vrije hand. Bij het bedenken van het concept stelde ik mezelf de vraag: ‘Wat is de informatie?’. Vervolgens tekende ik op een vel papier de meest voor de hand liggende, universele vormen en elementaire kleuren: een rode vierhoek, een blauwe cirkel en een gele driehoek.’ Deze zijn respectievelijk als een vlieger, een ballon en een cocktailglas afgebeeld op een grijs fond: de meest basale creatieve uitnodiging voor een designersdag ooit.

Logo-Zorg

Fletcher gelooft niet dat globalisering een bedreiging vormt voor goed design: ‘De crème de la crème verandert niet. Neem de Macintosh, een goed voorbeeld van globalisering. Plotseling kan in principe iedereen een designer zijn. Maar je krijgt er niet per se betere of slechtere ontwerpers door. De ratio van goed of slecht mag veranderen maar het wordt slechts meer gemiddeld dan wat topdesigners doen.’

Wel zie je dat steeds meer bedrijven zich door het veranderen van hun corporate identity willen aanpassen aan de Zeitgeist. Het boekje Logo R.I.P. van The Stone Twins bevat legio logo’s die moesten sneuvelen voor een nieuw visueel handelsmerk, zoals in 1996 het oude Reuters-‘ticker-tape’-logo, ontworpen door Fletcher in 1968, toen hij nog deel uitmaakte van Pentagram-voorloper Crosby/Fletcher/Forbes. Fletcher glimlacht, hij heeft het boekje net gekocht.

‘Wat ik van het nieuwe Reuterslogo vind? Dat ga ik niet zeggen. Ze hebben mijn logo veranderd, en in principe ben ik voor progressie. Maar als ze iets veranderen, moet het beter zijn. En dat is het niet. Het bedrijf zocht er de verkeerde ontwerpers voor uit, vind ik. Maar neem het gewijzigde BP-logo. Ze maakten er een soort bloem van, om er een milieutintje aan te geven, en veranderden zelfs de betekenis van het woord BP: ‘beyond petroleum’. Misschien is dat wel beter dan BP op een wapenschild. Je hoeft het niet per se mooi te vinden, maar het is wel doorzacht veranderd.’

Als men monumenten wil afbreken, is er meestal een comité dat dat verhindert. Zou dat ook voor logo’s moeten gelden? Moet er een organisatie opstaan die zich sterk maakt voor het behoud van de logo-cultuur?

Fletcher knikt nadenkend. ‘Waarschijnlijk. Hoeveel bedrijven hebben er vandaag de dag nog designdirecteuren? Bijna geen. Dat is toch doodzonde. Er zou een designbewaker van BP of van Shell moeten opstaan. Philips heeft er misschien een. Maar dat bedrijf is niet bepaald een wereldleider geweest in het opstuwen van vernieuwing. Saaie mensen geven de voorkeur aan saaie mensen. En waarom zijn er in de kunstwereld of de ontwerpwereld geen onafhankelijke kwaliteitsbewakers? Omdat je er geen doortimmerde jurisprudentie voor kunt bedenken, zoals bij oude gebouwen. Hoe bepaal je of iets mag worden veranderd, vernietigd, verbeterd? Het antwoord ligt besloten in educatie, in leren kijken. Als je leert lezen, schrijven, spellen, dan leert niemand om je echt naar iets te kijken. The Art Of Looking Sideways gaat over anticiperen, op een andere manier iets waarnemen. Niemand heeft me dat ooit geleerd. De meeste mensen zijn visueel analabeet.’

Beware Wet Paint; Designs by Alan Fletcher. Tekst: Jeremy Myerson, interview: Rick Poyner, ontwerp: Alan Fletcher, Phaidon, Londen 2004, ppb., 266 pag., EUR 29,95. ISBN 0714843784

Alan Fletcher: The Art Of Looking Sideways. Phaidon Press.. Formaat: 255 x 219 x 65 mm, gebonden, 534 pag. EUR 39,95. ISBN 0714834491.

Profile; Pentagram Design; Redactie: Susan Yelavich, voorwoord van Rick Poyner; Phaidon Press, 240 pag., EUR 59,95. ISBN 0 7148 4377 6.

Alan Fletcher: 100 Maverick Postcards, Phaidon Press (verschijnt oktober); 100 ansichten in doosje; 205 x 147 mm; EUR 24,95. ISBN 0 7148 4443 8

20

21

19 Chinese dierenriemtekens Os
20 Fletcher in zijn atelier
21 Chinese dierenriemtekens Haan